

УДК: 321.013:341.218.3:172.12

Ю.М. Мельник

ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Втілення концепції сталого розвитку надає на основі сучасного типу цілісності суспільства можливість звернутися до вирішення питання соціальної безпеки та впевненості у завтрашньому дні. Оскільки сталий розвиток – це регульований розвиток: цілеспрямований контроль над змінами, які відбуваються, прогнозування та компенсація найбільш небезпечних диспропорцій розвитку дозволить втілити ідеї національної та соціальної безпеки.

Громадяни України повинні зосередитися сьогодні на тому, що їх об'єднує. Необхідно бути відданими спільній меті – тримати курс на сумісне творіння в ім'я добробуту всієї країни, що б не відбувалося. Рухатися на спільному кораблі в одному напрямку, орієнтуючись на один маяк та спільні цінності.

Ключові слова: *соборність, соціальний розвиток, сталий розвиток, цілісність.*

Воплощение концепции устойчивого развития предоставляет на основе современного типа целостности общества возможность обратиться к решению вопроса социальной безопасности и уверенности в следующем дне. Поскольку устойчивое развитие – это регулируемое развитие: целеустремленный контроль над изменениями, которые происходят, прогнозирование и компенсация наиболее опасных диспропорций развития позволит воплотить идеи национальной и социальной безопасности.

Граждане Украины должны сосредоточиться сегодня на том, что их объединяет. Необходимо быть приверженными общей цели – держать курс на созидание во имя благополучия всей страны, что бы ни происходило. Двигаться на совместном корабле в одном направлении, ориентируясь на один маяк и общие ценности.

Ключевые слова: *соборность, социальное развитие, устойчивое развитие, целостность.*

The embodiment of the concept of sustainable development provides the basis for the modern type of the integrity of the community to seek to address the issue of social security and confidence in the next day. Ambitious control over the changes that occur, forecasting, and compensation of the most dangerous imbalances will translate the ideas of national and social security, since sustainable development - development is regulated.

Citizens of Ukraine should focus now on what unites them. You must be committed to a common goal – to keep the exchange rate at the creation of the welfare of the whole country, no matter what happens. Move the joint ship in the same direction, focusing on the one beacon and shared values.

Key words: *collegiality, social development, sustainable development, integrity.*

Постановка проблеми. Сталий розвиток є одним з найбільш важливих параметрів, вивчення яких показує динаміку і стабільність сучасних суспільств, що динамічно розвиваються. Актуальність даної проблеми полягає не тільки у важливому теоретичному, але й у практичному

значенні для України. Саме українське суспільство сьогодні найбільш гостро відчуває дефіцит цілісності та сталого розвитку. Під сталим розвитком розуміється така модель розвитку суспільства, при якій задовольняються основні життєві потреби як нинішнього, так і усіх наступних поколінь, завдяки створенню механізму громадянського суспільства, у якому без політичного насильства досягається гармонійне узгодження різнорідних інтересів усіх соціальних спільнот, що утворюють просторово-часовий континуум.

Стійкий розвиток являє собою синтез загальних і специфічних інтересів, соціальної та природної форми розвитку. Дотримання цього принципу передбачає оптимальне врахування екологічних, соціальних та політичних, глобальних і локальних імперативів. Рішення конкретних регіональних, економічних, політичних і соціокультурних завдань пов'язано з різними аспектами загальної цілісної проблеми подальшого вдосконалення демократичного управління суспільством.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз джерел та публікацій показав, що вперше концепція сталого розвитку суспільства отримала офіційне визнання на XIX сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997). Ця концепція спирається на наступні принципи:

1. в центрі має знаходитися людина і її невід'ємне право на здорове довкілля;
2. відповідальність держави за сталий розвиток суспільства повинна бути диференційованою.

Зміст терміна «сталий розвиток», введеного в політичний обіг доповіддю комісії Гру Харлем Брундтланд «Наше спільне майбутнє» в 1987 році відображає визнання того факту, що нинішній розвиток не передбачає «сталого», тобто передбачуваного благополучного майбутнього [8, с. 84]. Необхідні докорінні зміни у способі існування людської цивілізації на планеті Земля, щоб прогрес, тобто поліпшення якості життя землян, був постійним.

Сталий розвиток – у формулюванні ООН – «розвиток суспільства, яке дозволяє задовольняти потреби нинішніх поколінь, не завдаючи при цьому шкоди можливостям, що залишаються у спадок майбутнім поколінням для задоволення їхніх власних потреб» [5, с. 56]. Сталий розвиток – у формулюванні Світового банку – «управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження та примноження людських можливостей» [9, с. 133]. Сталий розвиток – згідно працям Гру Харлем Брунтланд – «модель поступового розвитку суспільства, при якій досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь людей» [8, с. 87]. Сталий розвиток – за законодавством України – «гармонійний розвиток виробництва, соціальної сфери, населення і навколишнього природного середовища» [2].

Проблему сталого розвитку України неможливо розглядати у відриві від турботи про цілісність країни. Проблемою кореляції цілісності та сталого розвитку займалися ряд видатних учених: загальний напрямок дослідження ступеню взаємозв'язку цілісності та сталого розвитку суспільства було закладено К.Поппером, методологічну парадигму заснували Т. Парсонс, І. Пригожин, І. Стенгерс, І. Добронравова, А. Уемов; а екологічно-економічний компонент даної проблеми, який став основою теоретичної парадигми заклали діячі Римського клубу Д. Марковіч, Е. Гірусон, Г. Платонов, А. Гор, Г. Йонас, Е. фон Вайцекер, Г. Енгель, Дж. Пассморк, К. Арроу і багато інших.

Теоретична концептуальна підстава була сформована в рамках нового громадського проекту, що отримав назву «соціальна екологія». Соціальна екологія будується на основі тези, що суспільство не є ізольованим організмом і суспільно-економічні питання не можуть розглядатися у відриві від інших проблем світу. Дана проблематика стала основою досліджень Д. Марковіча, А. Печчеї, Г. Енгеля.

Проблема сталого розвитку в даному випадку розумілася як створення комплексного знання, що вбирає у себе напрацювання і методологічні

принципи економіки, соціології та екології. Недоліком даної проблематики є деяке звуження проблеми сталого розвитку до окремих галузей. Сучасна соціальна екологія прагне переглянути даний недолік та увібрати у себе парадигмальну основу все більшої кількості наук, щоб отримати цілісне висвітлення суспільних проблем.

Метою статті є аналіз застосування концепції сталого розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській соціально-філософській літературі особливе місце займає обговорення ідеї соборності, в якій багато дослідників бачать поєднання принципів цілісності та сталого розвитку суспільства. Якщо ми звернемося до філологічних та спеціальних словників, то виявимо, що в сучасних дослідженнях поняття соборності підміняє поняття єдності і цілісності. «Мала енциклопедія етнодержавознавства» зазначає, що цей термін зазвичай використовується в науці та політичній практиці як відображення процесів «об'єднання споріднених ідеологічних і суспільно-політичних рухів» [6, с. 65]. Власне, і в президентському Указі 21 січня 1999 соборність згадана в дужках як поняття-двійник терміну «єдність». Так його переважно розуміє і значна частина сучасних українських дослідників. Автор одного з перших, присвячених цій проблематиці збірників, вважає, що ідею соборності «слід розуміти ... як ідею об'єднання і українських земель і українців і тих, хто вважає Україну своєю батьківщиною в єдиній незалежній державі» [3, с. 173]. Момент єдності і цілісності у цій ідеї підкреслює і академік НАН України І. Курас, у центрі досліджень якого часто перебувала «ідеологія соборності тобто єднання, згуртованості та спільності історичної долі всіх громадян України» [4, с. 32]. Але академік В. Смолій пов'язує ідею соборності з принципом сильної централізованої влади. В. Смолій одним з перших поставив надзвичайно актуальне питання для сучасної соціально-філософської думки України: чи вимагає відновлення цілісності та сталого розвитку централізованої сильної влади. Іншими словами, чи необхідно

реконструювання української дійсності в бік збільшення тоталітарності, або ж цілісність та сталий розвиток можливі в рамках демократизму і дискурсивного способу становлення єдиної ментальності.

Вперше політичний контекст проблеми цілісності (яку згідно сформованій філософській традиції називали терміном «соборність») досліджував М.С. Грушевський. У його трактуванні «соборність» з'являється як повний синонім поняття «національного ірредентизму», тобто прийдешнього об'єднання, «збирання» «розділених українських земель» [1].

Системна інтерпретація проблеми цілісності-соборності показує, що кореляція цілісність-сталий розвиток в Україні була реалізована на основі двох різних типів структур, і відповідно існують два підходи до проблеми організаційної форми цієї «соборності». Один сходить до традицій класичного європейського націоналізму і ставить в основу принцип етнічної гомогенності майбутньої «нації» (відповідно, структура є однорівневою), інший бере початок від соціалістично-федералістської ідеології М. Драгоманова і ґрунтується на ідеї самостійності самобутніх частин, що входять у будь-яке національне ціле (таким чином, загальна цілісність реалізується за рахунок єдності та різноманіття підсистем різних типів і рівнів).

М. Грушевський також відноситься до прихильників унітарної держави, розглядав Україну як гомогенну однорівневу систему і вважав регіональне розмаїття України безумовно негативним ресурсом у ході досягнення національної єдності: «Слід пам'ятати – писав він, заперечуючи своїм опонентам, – що Україна, також як і Галичина, тільки ще більшою мірою не становлять цілком однорідного комплексу. І тут завдяки історичним та іншим обставинам ми бачимо досить значні відмінності у житті, у мові у всіляких відносинах між хліборобською Херсонщиною та фабричною Катеринославщиною або козацькою Кубанню. Зійти зі всеукраїнського стану, йти далі тією ж дорогою, якою відмежовують тепер

«галичанщину» від «українщини», грати на дудці провінціалістів, було б великою тактичною помилкою. Національна тактика зобов'язує органічною роботою приводити до спільного знаменника все багатство українських діалектів і всю різноманітність українського життя. Люди, яким не потрібно більш сильний розвиток українства хапаються за ці відмінності, створені на нашому національному тілі чужими впливами і зовнішніми обставинами а поняття цілісної української території та її автономії підмінюють поняттям краю, області, і з української території викроюють обласні автономії. Але в інтересах українського національного розвитку на теперішній стадії лежить власне концентрація всіх національних сил, а для цього – всіх частин української території. Потрібно розвивати в них почуття єдності, солідарності, близькості, а не роздмухувати відмінності, які їх розділяють та які при такому роздмухуванні можуть призвести до повного від'єднання, культурного і національного, різних частин української землі...» [1, с. 379]. Таким чином, М.С. Грушевський ототожнював цілісні системи з гомогенними і тільки в гомогенних системах бачив потенціал до сталого розвитку, що з сучасної системної точки зору дискурсивно. Аналогічну думку висував І. Франка: «Ми повинні, – писав він, – навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів» [10, с. 181].

Відзначимо, що прихильники ототожнення цілісності та гомогенності у формулюванні своєї концепції натрапили на ряд серйозних протиріч. Їх вимога побудови цілісної самостійної Української держави означало б руйнування Російської імперії, але в той час вони не могли висувати вимоги так різко, тому обмежувалися вимогою федералізму Російській імперії. Вимога перебудови Російської імперії на федеративних засадах, не могло не вплинути і на формування уявлень про характер та форми майбутньої організації української території. Принцип федералізму, будучи проголошеним по відношенню до імперії, не міг не діяти і по відношенню до України. «Вірні заповітам українського національного визвольного руху, –

писав в 1907 році М.С. Грушевський, – що висунув федеративний принцип як основу майбутнього устрій відносин політичних і національних та незмінно проводив його, починаючи з Кирило-Мефодіївського братства, ми визнаємо федеративні форми найбільш досконалим способом державного союзу з інтересами вільного і природного розвитку національного життя...» [1, с. 390].

Навіть прихильники побудови України як гомогенної системи змушені були враховувати необхідність розмаїття всередині цілісної системи. «Усяке нав'язування громадам механічної унітарності, примусових зв'язків буде великою помилкою, яка викличе тільки відсіч, реакцію, відцентровість, або ж дасть підставу для нових усобиць» [7, с. 71]. Таким чином, уявлення класиків української політичної думки про характер майбутнього державної та національної єдності, зовсім не зводилися до ідеології унітаризму та гомогенності, визнавали різноманітність специфічних регіональних інтересів і рішуче виступали проти насильницького насадження формальної єдності. Соціально-політична та загальнокультурна цілісність-соборність України розглядалася як кінцевий результат вільного і природного розвитку національного життя в умовах послідовної реалізації принципу федералізму в державному устрої.

В результаті великих політичних зрушень другої половини ХХ століття змінилася те, що можна назвати конфігурацією «українського історичного простору». На початку ХХ ст. цілісність (соборність) розглядалася і здійснювалася насамперед в етнічному контексті, як ідея «збирання» українських (тобто населених українцями) земель, як ідея об'єднання українського етносу. Тепер етнічні українські території були формально єдині (за винятком Кубані).

На початку 90-х років в різних місцях України зародилися і отримали широкий розвиток автономістські, федералістські рухи, подекуди зазвучали і сепаратистські гасла. Сьогодні проблема соборності як єдності етнічних

українських земель трансформується в проблему єдності багатонаціональних регіонів Української держави.

До того ж отримання формального статусу незалежної політичної цілісності стало причиною виникнення ряду нових проблем міжнародного рівня. Україна як «zareєстрована цілісність» стала суб'єктом міжнародних відносин. Ідеї незалежності наприкінці ХХ ст. виявилися найтіснішим чином пов'язаними з ідеями загальноєвропейської інтеграції, залучення до стандартів західної демократії. У цьому контексті нового значення набула проблематика внутрішньодержавного регіоналізму і федералізму. У Європі кінця ХХ ст. децентралізація, федералізм та регіоналізм стали найважливішими вимірами розвитку та інтеграції. Рух у цьому сенсі в бік Європи в цілому не представляється можливим без урахування цього вектору європейського життя.

Таким чином, крім різних типів соборності-цілісності та сталого розвитку, які пропонували українські політичні сили на початку ХХ ст., з'явилася необхідність координувати дії України із загальними стандартами Європейських держав, враховуючи водночас інтереси взаємовідносин з Росією. Але участь у європейських процесах інтеграції ускладнює той факт, що в рамках СРСР цілісність була синонімом гіперцентралізму і максимальної уніфікації. Без цього сталий розвиток суспільства не представлявся можливим. Саме внаслідок цього інтереси національного будівництва України та здобуття нею державної незалежності виявляються переплетеними з інтересами внутрішньої регіоналізації та децентралізації. Демократія в кінці ХХ ст. виявляється тісно пов'язаною з інтересами глобальної децентралізації, Україна ж успадковує від СРСР жорстко-централістську модель управління, без реформування якої стає неможливим її рух до сучасного типу цивілізації сталого розвитку.

Колись В. Винниченко писав, що українська революція початку століття поставила проблему «тілесного» об'єднання України, в той час як «душею» обидві її частини були вже злиті. На цей раз ситуація була

протилежною. Де-факто Україна в кінці ХХ ст. існувала як єдиний простір, однак внутрішньої єдності українського суспільства, всіх його регіональних та етнічних складових якраз і не спостерігалось.

Тому однією з головних проблем тогочасного, та й досі актуальною, українського суспільства є вироблення нового критерію цілісності – що саме, крім єдиної території, робить Україну єдиною державою.

З точки зору В.Г. Кременя, побудова цілісності за зразком тільки однієї з частин неприпустимо: «... утвердження державності України можливо тільки при знаходженні спільних цінностей населення всіх регіонів і одночасному врахуванні на регіональному рівні особливостей. Намагатися будувати державу, орієнтуючись на традиції якоїсь однієї частини території загрожує цілісності самої України, унеможлиблює її соборність» [3, с. 159].

При побудові моделі цілісності та сталого розвитку різні політичні сили спираються на різні системи цінностей і різне розуміння, що саме можна вважати цілісністю і який розвиток можна вважати стійким. Зараз перед Україною постають нові завдання, вирішення яких обумовлює не тільки долю досягнень на сьогодні, а й перспективу розвитку на наступні десятиліття. Надзвичайно актуальним є питання про стратегії, ресурси та механізми подальшої суспільної модернізації, особливо враховуючи ті процеси, які відбуваються сьогодні.

Трансформаційний етап (1991–2001) характеризувався для України переважно галузевою та секторною спрямованістю змін (при відносній автономності процесів у соціальній, політичній, економічній та інших сферах). Головною особливістю сучасних перетворень стає врахування їх спорідненості, взаємозв'язку і взаємного впливу. Процеси глобалізації стосуються не тільки світових економічних і соціальних систем, а діють і на локальному рівні, тобто вимагають пов'язувати розвиток усіх сфер людської діяльності в одне ціле і здійснювати перетворення не в окремих галузях, а враховуючи цілісність суспільства. Існує тенденція розглядати глобалізацію як один з варіантів прогресивного розвитку сучасних суспільств. Разом з тим,

«сучасні тенденції глобалізації світу не завжди сприяють прогресивному розвитку соціальних систем, оскільки можуть призводити до руйнування етнокультурного ядра системи, а значить і її самої» [11, с. 4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки дослідження, можна систематизувати та узагальнити дослідження українських вчених і виділити кілька принципів, виконання яких може сприяти стабілізації українського суспільства та переходу української економічної і політичної системи на шлях сталого розвитку.

По-перше, економіка України реагує на державну макроекономічну регуляцію приблизно так само, як і ринкова економіка будь-якої іншої країни. Тому професійне використання макроекономічних важелів у змозі вирішити багато проблем, у тому числі і структурних. Як показують дослідження, потрібно враховувати, що Україна є часткою світової системи (економічної, фінансової, політичної, соціокультурної тощо) і будь-які проблеми, які виникають у цій системі, несуть загрозу для національних систем при відсутності механізмів пристосування або незбалансованості макроекономічних індикаторів. Таким чином, формування моделі сталого розвитку власної системи може певним чином відвести загрозу кризи і руйнування, стихійного або навмисного.

По-друге, побудову відкритого цілісного суспільства передбачає, що цілісність держави досягається заохоченням індивідуального початку, а не уніфікації, тому держава повинна максимально швидко позбутися тих перешкод, які заважають приватним виробникам в будь-якій області людського життя. Національні виробники повинні мати повністю ринкові стимули виробничої діяльності та орієнтацію на цільову функцію прибутку. У разі відсутності таких стимулів страждають не тільки приватні підприємці, а й сама держава, яка втрачає можливість збирати податки для виконання захисних та нормальних державних функцій, що може призвести до кризи в соціальній та політичній сферах. Заохочення індивідуального початку має будуватися на заохоченні принципів толерантності.

По-третє, держава має стимулювати і контролювати розвиток ринкових інститутів-організацій всіма можливими економічними, правовими, політичними і соціальними засобами.

По-четверте, перехід України до категорії країн з ринковою економікою ставить питання про переорієнтацію державної політики на створення максимально сприятливого ринкового середовища для вітчизняного та транснаціонального бізнесу. Потрібен вивірений баланс між підтримкою вітчизняних виробників і залученням капіталу взагалі. Дотримання цього балансу неможливо без докладного аналізу моделі сталого розвитку України.

Отже, п'яте – це необхідність формування нового характеру відносин між центром, регіонами і зовнішнім світом. У багатьох роботах, які досліджують глобалізацію, зазначається, що з інтенсифікацією міжнародних зв'язків та полегшенням контактів між організаціями в світі виник новий клас «акторів»: це регіональні утворення та індустріальні (постіндустріальні) мегаполіси. Вони самостійно виходять на світові ринки, особливо на ринки інформаційних послуг та фінансів, і зазвичай вступають у відносини з іноземними контрагентами, проходячи національні кордони. Подібне явище повинно поширюватись і в Україні. Більш того, сьогодні все частіше говорять про концепції сталого розвитку окремих адміністративних одиниць – великих міст. Серед переваг, що несе Україні створення моделі сталого розвитку, є не тільки економічні фактори, але й можливість політичної та соціальної стабілізації, а також безпосередньо стабілізації економіки, що саме по собі позитивно впливатиме на розвиток інших соціальних сфер.

Сталий розвиток створює умови, які забезпечують задоволення потреб сьогодення, не піддаючи більшому ризику існування наступних поколінь. Таким чином, втілення концепції сталого розвитку надає на основі сучасного типу цілісності суспільства можливість звернутися до вирішення питання соціальної безпеки та впевненості у завтрашньому дні. Оскільки сталий розвиток – це регульований розвиток: цілеспрямований контроль над

змiнами, якi вiдбуваються, прогнозування та компенсацiя найбільш небезпечних диспропорцiй розвитку дозволить втілити ідеї національної та соціальної безпеки.

Громадяни України повинні зосередитися сьогодні на тому, що їх об'єднує. Образно кажучи, за принципом футбольної команди, де гравці розрізняються за національністю, культурою, віросповіданням і т.д. Кожен з них унікальний по-своєму і виконує свою функцію в команді (голкипер, захисник, півзахисник, нападник). Проте мета у них одна – це перемога. Необхідно бути відданими спільній меті – тримати курс на сумісне творіння в ім'я добробуту всієї країни, що б не відбувалося. Рухатися на спільному кораблі в одному напрямку, орієнтуючись на один маяк та спільні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М.С. Галичина і Україна / М. С. Грушевський // Твори у 50 томах. — Т. 1. — Львів : ЛНУ, 2002. — С. 379—390.
2. Законодавство України : Постанова Кабінету Міністрів України № 1491 от від 30 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1491-97-%D0%BF>. — Назва с екрану.
3. Кремень В.Г. Соборна Україна у цілісному світі / В. Г. Кремень // Проблеми соборності України в ХХ столітті. — К. : Право, 1994. — С. 154—182.
4. Курас І. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–20 рр.) / І. Курас, В. Солдатенко. — К. : КНУ, 2001. — С. 32—45.
5. Кузнецов Г. А. Экология и будущее: анализ философских оснований глобальных прогнозов / Г. А. Кузнецов. — М. : Наука, 1988. — 590 с.
6. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [вид. ред. Ю. І. Римаренко]. — К. : «Гене́за», «Довіра», 1996. — 942 с.
7. Павловский М.А. Стратегия развития общества: Украина и мир (экономика, политология, социология) / М. А. Павловский. — К. : Техника, 2001. — 312 с.
8. Питухина Е. Разные взгляды на устойчивое развитие / Е. Питухина // Управління сучасним містом. — 2004. — № 7—9 (15). — С. 84—89.
9. Розенберг Г.С. Мифы и реальность устойчивого развития / Г. С. Розенберг, С. А. Черникова, Г. П. Краснощеков и др. // Проблемы прогнозирования. — 2000. — № 2. — С. 133—134.
10. Франко І. Одвертий лист до галицької молоді // І. Франко // Націоналізм. Антологія. — К. : Україна, 2000. — С. 175—181.
11. Чайка І. Ю. Системна цілісність суспільства як фактор його прогресивного розвитку. — Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук. — Спец. 09.00.03 — Соціальна філософія та філософія історії / Чайка Ірина Юріївна. — Київ. — 2005. — 16 с.